

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 2

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

February 2025

WWW.AJERUZ.COM

**O‘SPIRINLARDA HUQUQIY ONGNI RIVOJLANTIRISHNING
FALSAFIY VA PSIXOLOGIK TALQINI**

Muxsimov Ro‘zmatjon Fazliddin o‘g‘li
CHDPU Amaliy psixologiya 2-bosqich talabasi
muxsimovro‘zmatjon@gmail.com

Sobirova Lazzat Xayrulla qizi
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
stomatologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
sobirovalazzat5@gmail.com

Komiljonova Sevinch Azamat qizi
CHDPU Amaliy psixologiya 23/2-guruh talabasi
skomiljonova562@gmail.com

Аннотация В статье рассматриваются философские и психологические аспекты развития правосознания подростков. Согласно анализу научных источников, возникла необходимость исследования вопроса о правовой грамотности на этапе онтогенетического развития человека в соответствии с этапами развития личности. Одним из важных условий усвоения человеком юридических знаний является формирование понятий, связанных с наукой, и их описание путем обладания навыками применения их в повседневной практике.

Ключевые слова: диалект, логика, правосознание, правовая культура, правовая грамотность, воспитание молодежи, ответственные родители, педагоги-воспитатели, общество, компетентная молодежь, приоритетные задачи, проблемы, возникающие в образовании.

Annotation The article examines the philosophical aspects of the development of legal consciousness in adolescents. According to the analysis of scientific sources, it became necessary to research the issue of legal literacy at the stage of ontogenetic development of a person according to the stages of development of a person. One of the important conditions for the assimilation of legal knowledge by a person is the formation of concepts related to science and their description by having the skills to apply them in everyday practice.

Key words: dialect, logic, legal consciousness, legal culture, legal literacy, youth education, responsible parents, teachers-educators, society, competent youth, priority tasks, problems arising in education.

Kirish

Hozirgi davrda subyektlarning huquqni bilishlari murakkab o‘zgarishlar sharoitida amalga oshirilayotganligi sababli ularni huquqiy tushunchalarni o‘zlashtirish jarayoni aniq hamda ilmiy asoslangan metodologik yondashuvni taqozo etadi. Shunday ekan ma’naviy tarbiyasi yuzasidan taklif etuvchi muayyan axloqiy fazilatlar yoshlarda kelajakka nisbatan ishonch hislarini to‘g‘ri shakllanishida va

ularning barkamol bo'lib unib-o'sishida asosiy o'rinlardan birini egallaydi. O'sib borayotgan shaxsning ma'naviy tarbiyasini shakllantirish muammosi ko'p qirrali bo'lganligi uchun, ushbu tushunchani din psixologiyasi, pedagogik psixologiya, yosh davrlari psixologiyasi, differensial psixologiya kabi psixologiyaning turli tarmoqlari o'rganib kelmoqda.

Yoshlar o'zi yashayotgan jamiyat o'zgarishlarining faol ishtirokchisi ekan, uning faoliyatini muayyan g'oyalarga asoslangan ma'naviy tarbiya va ishonch boshqaradi. Shu sababli xulqiy tarbiyani shaxs hayotining bolalik chog'idan boshlangani maqsadga muvofiq. Agar biz ma'naviyat - inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi.

Huquqiy bilimlarni shaxs tomonidan o'zlashtirishning muhim shartlaridan biri – fanga oid tushunchalarning shakllanganligi va ularning kundalik amaliyotda qo'llash ko'nikmalariga egaligi bilan tavsiflanishidir. Ta'lim subyektlariga huquqiy tushunchalarning shakllanishini psixologik- pedagogik jabhadan yoritish barobarida uning falsafiy ahamiyati nimadan iborat ekanligini tahlil qilish maqsadga muvofiq. Masalani yoritishda tushunchaga fanlar tizimida berilgan tahlillar va talqinlarga muvofiq baholash muhim ahamiyatga ega. Bu esa bizni subyektlarda huquqiy tushunchalarni tarkib toptirishning falsafiy jihatlarini yoritishga zarurat tug'dirdi. Shuningdek, huquqiy tushunchalar shakllanishining falsafiy talqini muammoning metodologik asoslarini o'zida qamrab oladi. Jahon ijtimoiy taraqqiyotidagi tub o'zgarishlar jarayoni bugungi kunda aholi, ayniqsa yoshlarning huquqiy ongini rivojlantirish zarurligini ko'rsatmoqda. Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylilikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Agar tushuncha subyektning voqeya-hodisa va predmetlar dunyosini bilish muhim shart sifatida qarashdan iborat umumiy tasavvurga binoan tahlil etilsa, uning falsafiy talqiniga ko'ra ta'riflash lozim. Tushuncha fanlarning xususiyatidan kelib chiqqan holda tahlil qilinsa-da, lekin unda uning umumiy mohiyatini quyidagicha izohlash mumkin: olimlar tomonidan tushunchalarni aniqlashdagi yagona birlik munosabat tushunchaning bilimlar muhim komponenti ekanligi haqida mulohazasining paydo bo'lganligidadir. Tushunchaga bilish, mantiq, psixologiya, pedagogika bilan bog'liq har bir fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda yondashiladi. Dialektik mantiq tushunchaga tafakkurning muhim shakli sifatida qaraydi. Formal mantiqda tushuncha tushunchalarni mantiqiy hosil qilishning muhim sharti, mazmunni yoritish usuli, tushunchaning ma'nosini bilish vositasi sifatida qaraladi.

Psixologlar tushunchani predmet va hodisaning xususiyat hamda xossalarini umumlashtiruvchi bilim tarzida mulohaza yuritishadi. Pedagoglar esa tushunchaga

ma'lum terminologik tuzilma ko'rinishidagi voqyea va narsalarning mavjudligini aks ettiruvchi ilmiy bilishning shakli sifatida talqin qiladilar. Turli mutaxassislarining tushuncha to'g'risidagi qarashlarini umumlashtiradigan bo'lsak, "tushuncha" - bilimning komponenti, mantiqiy bilish kategoriyasi sifatida interpretasiyadir.

Tushuncha mantiqiy, funksional mohiyatini tushunishda bir qator ilmiy lug'atlarida keltirilgan izohlarni inobatga olish maqsadga muvofiq.

Tushuncha – predmet yoki hodisalarning muhim xususiyatlari, bog'lanishlari yoki tizimlarning tafakkurda aks etishi; predmetlarni bog'lab turuvchi bir qator ma'lum umumiy va ularga xos bo'lgan belgilariga ko'ra fikr yoki fikrlar tizimi, predmetlarni umumlashtiruvchi va ajratib turuvchi fikr yoki fikrlar tizimini aks ettiradi. Tushuncha kategorianing idrokda tatbiq etish natijasida mavjud. Bu yerda tushuncha mavhumligi idrokning konkretligiga zid turadi. Shuningdek, tushuncha so'zga qarama-qarshi turib, tushunchaning belgisini ifodalaydi.

Falsafa tarixida ham tushuncha materialistik va idealistik yo'nalishda talqin etilgan. Materialistlar tushunchaning o'z ma'nosiga ko'ra obyektiv mavjud, idealistlar esa spontan vujudga keluvchi fikriy mavjudlik deb talqin etadilar. Masalan, faylasuf G.Gegel tushuncha birlamchi, predmetlar, tabiat ularning rangsiz nusxasidir, deb izohlaydi.

Tushuncha – aniq mazmunga nisbatan va qiyosiy jihatdan aniq belgilangan hajmni aks ettiruvchi umumiy nomdir. Tushuncha, masalan, "kimyoviy element", "qonun", "tortishish kuchi", "astronomiya", "poeziya" tarzda mavjud. Nomlanishlar mavzulari o'rtasidagi farqli chegarani tushuncha deb atash mumkin. "Tushuncha" nomlanishi mazmunan talqin qilganida yagona fikr mavjud emas. Masalan, bir holatda tushuncha deganda yagona holatni ifodalash tushunilsa, boshqa bir holatda esa u voqyea-hodisa va predmetlarni aks ettiruvchi umumiy nom tushuniladi.

Tushuncha atamasi an'anaviy mantiqda ko'p qo'llanilib, fikrning uch umumiy mazmuni ajratib ko'rsatiladi, tushuncha, ya'ni hukm va xulosa chiqarish.

Tushuncha tushunchalardan iborat bo'lgan, hukm va xulosa chiqarishga teskari bo'lgan tafakkurning mantiqiy shakllaridan biridir. Zigvart bo'yicha tushuncha, o'zida doimiylik, mutlaqo aniqlik, umum e'tirof etganlik, tilda bir xillikning ifodalashini tashkil etuvchi tasavvurda mavjud. Mantiqdagi tushunchadan kundalik turmushda ishlatadigan tushunchalarimiz ayni damda keskin farqlanadi.

Agar tushuncha borasidagi tarixiy ma'lumotlar manbaiga e'tibor qaratiladigan bo'lsa, uni falsafiy ilmlar rivojlanishining tarixiy bosqichlarida kuzatish mumkin bo'ladi. Bizga ma'lumki, tushuncha har bir fan kabi mantiq ilmida ham o'zini shakllanish va rivojlanish tarixiga ega. Mantiqqa oid dastlabki an'analar Qadimgi Sharq mamlakatlarida, xususan, Hindiston, Xitoyda vujudga keldi. Ularning shakllanishiga notiqlik san'ati, matematika ilmining rivojlanishi va shu kabilar katta ta'sir ko'rsatdi. Shuni aytish kerakki, qadimgi dunyoda Aristotelgacha bo'lgan davrda

mantiq falsafa tarkibida mavjud bo'lgan, mustaqil fan sifatida shakllanmagan. Qadimgi Hindistonda mantiq ilmining rivojlanishi uch davrni o'z ichiga oladi:

- ilk budda mantig'i (er. av. VI-V asrlari);
- nyaya, vaysheshika maktablarining mantiqiy ta'limoti (er. III-V asrlari);
- budda mantig'ining rivojlangan davri (er. VI-VIII asrlari).

Platon (er. av. 427-347) ustoz Sokratning, umumiy tushunchalar buyumlarning mohiyatini ifodalaydi, degan fikrini davom ettiradi. U umumiy tushunchalarni buyumlardan va insonlardan ajralgan mutlaq g'oyalar sifatida talqin qiladi, ularni birlamchi deb biladi. U hukmni tafakkurning asosiy elementi deb hisoblaydi. Hukm ega va kesimning birligidan iborat bo'lib, tasdiq yoki inkor ma'noni bildiradi. Agar hukmda birlashishi mumkin bo'lmagan tushunchalar birlashtirilsa, u xato bo'ladi. Platon hukmlarni tashkil etuvchi tushunchalarni piramida shaklida tasvirlaydi.

Aristotel asarlarida tafakkurning ayniyat va yetarli asos qonunlari maxsus tarzda ko'rib chiqilmagan. Lekin mutafakkir asarlarining tahlili ularda bu qonunlarga xos talablarning bayon qilinganligini ko'rsatadi. Aristotelning mantiqiy ta'limotida xulosa chiqarish yetakchi o'rinni egallaydi. U tafakkur shakllari bo'lgan tushuncha va hukmni xulosa chiqarishning tarkibiy qismlari sifatida tahlil qiladi. Aristotel tushunchalarni hukmning tarkibiy qismlari sifatida tahlil qiladi, umumiy va yakka tushunchalarning munosabatiga alohida e'tibor beradi. Yakka tushunchalar birinchi mohiyat bo'lib, mazmunan boydir. Umumiy tushunchalar ikkinchi mohiyatni ifodalaydi va ular mazmunan boy emas. Umumiylik yakka buyumlarning asosini tashkil etadi.

Epikur (er. av. 341-270) falsafada birinchi o'ringa bilish nazariyasi va mantiqni qo'ygan, ikkinchi o'rinda – fizika, uchinchi o'rinda – axloq bo'lgan. U tug'ma g'oyalar yo'q, bilimlarimizning manbai – sezgilardir, sezgilarimiz yolg'on ma'lumot bermaydi, faqat xulosa chiqarishdagina inson xatoga yo'l qo'yishi mumkin, deb ta'kidlaydi. Epikur xulosa chiqarishda ko'proq analogiya va induksiya ahamiyat bergan.

Tushuncha muammosini o'rganilganligining falsafiy ildizlari buyuk allomalarimizning asarlarida ham juda ko'p uchraydi. Ular asarlarining mantiq ilmiga bog'liq ulushlarini keltirib o'tamiz.

IX-XII asrlarda mantiq masalalari bilan astoydil shug'ullangan O'rta Osiyo mutafakkirlaridan Forobiy, Ibn Sino, Abu Abdulloh al-Xorazmiylarni ko'rsatish mumkin.

Forobiyning mantiq sohasidagi ishlarining davomchilaridan yana biri, turli ilm sohalariga oid qator asarlar yaratgan, o'z davrining dunyoga mashhur qomusiy olimi Abu Ali ibn Sino (980-1037)dir. Ibn Sinoning mantiq ilmida tafakkur shakllari bo'lgan tushuncha, hukm, xulosa chiqarish, ularning tuzilishi, turlari, shuningdek, isbotlash masalalari keng va har tomonlama tahlil etiladi.

U tushunchalarni yakka va umumiy tiplarga ajratadi. Mutafakkirning ta'kidlashicha, mantiq fani umumiy tushunchalar bilan shug'ullanadi. U ham, Aristotel kabi, mavjud borliqning eng umumiy holatlarini ifodalovchi o'nta umumiy kategoriyalarni mantiq fanini o'rganish doirasiga kiritadi. Tushunchaning asosiy vazifasi hukm va xulosa chikarishni tashkil etish, ularga asos bo'lishdir, deb ta'kidlaydi. U tushunchalarni ta'riflash va bo'lish kabi mantiqiy usullarga ham batafsil to'xtab o'tadi.

Mantiq ilmining keyingi davrlardagi rivoji Baxmanyor (1065 y.), Ibn Rushd (1126-1198), Nasriddin Tusiy, Faxriddin Roziy, Qazviniy, Shamsiddin Samarqandiy, Taftazoniy (1322-1390), Mirsharif Jurjoniy (1340-1413) va boshqalarning nomi bilan bog'liq. "Shaxsning ichki ma'naviy dunyosi ma'naviy ehtiyoj, ma'naviy qiziqish va faoliyat, ma'naviy qadriyat kabi asosiy belgilar tizimidan iboratdir." Ko'pgina psixologlar inson ma'naviy tarbiyaning asosini hissiyot, iroda, hayol, motivlar, bilimlar va shu kabi bir qator xususiyatlaridan iborat deb bilishadi. Shu o'rinda yoshlar hayotida yuqoridagi barcha xususiyatlarni birlashtirib turadigan yetakchi va sog'lom tarbiyaning asosi nimada degan savolga javob berish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tushuncha inson bilimlarining muhim bir shakli sifatida falsafiy ta'limotlar tarixida muhim o'ringa ega. Tushunchaning falsafiy talqinida uning bugungi kungacha bo'lgan umumiy izohlar keltirilgan deyishimiz mumkin. Tarixiy materiallarda tushuncha falsafiy talqinga ega bo'lsa-da, lekin uning umumiy ta'rifi fan taraqqiyotining hozirgi bosqichiga qadar yangidan yangi talqin etilib kelinmoqda.

Ma'naviyat atamasining asosida "ma'no" so'zi yotadi. Ma'lumki, insonning tashqi va ichki olami mavjud. Tashqi olamiga uning bo'ybasti, ko'rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqa kiradi. Ichki olami esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari, intilishlari, his-tuyg'ularini o'z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami ma'naviyatdir. Oziq-ovqat odamga jismoniy quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy ozuqa va qudrat bag'ishlaydi. Ma'naviyat ma'rifat va madaniyat bilan bog'liq. Ma'naviyat odamlarda tap-tayyor holda vujudga kelmaydi. Unga muttasil o'qish, o'rganish, tajriba orttirish orqaligina erishiladi. Ma'naviyat qanchalik boyib borsa, jamiyat va millat shunchalik ravnaq topadi.

Ma'naviyatli odam yashashdan maqsad nimaligini aniq biladi, umrini mazmunli o'tkazish yo'lini izlab topadi, muomala qilish madaniyatini egallaydi, har bir masalaga insof va adolat nuqtai nazaridan yondoshadi. Vijdon nima, yolg'on va rost nima, or-nomus nima, halol va harom nima - bularning hammasini bir-biridan ajrata oladi, hayotda yomonlikka boshlovchi xatti-harakatlardan voz kechadi, yaxshilikka boshlovchi amallarni bajaradi.

Qisqasi, ma'naviyatda inson hayotining mazmuni aks - 92 - etadi. Vatanni sevish, vatanpar- varlik inson ma'naviyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Ma'naviyat kamol topgan jamiyatlarda qobiliyat, iste'dod egalari shu jamiyatning, millatning yuzi, g'ururi, obro'-e'tibori hisoblanadi. Ma'naviyatli jamiyatda aql, sog'lom fikr, adolat va yaxshi xulq ustuvordir. Bunday jamiyatda xalqning ertangi kunga ishonchi kuchli bo'ladi, odamga nomunosib turli illatlar barham topadi.

O'spirinlarda huquqiy tushunchalarni shakllanishning falsafiy talqini huquqshunoslik sohasiga oid tushunchalarning metodologik tuzilmasini aniqlashishga yo'naltirilgandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li. RAHBAR VA XODIM MUNOSABATLARINING BOSHQARUV JARAYONIDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.2024,41, 110-113.
2. Ozodqulov, O. VATANPARVARLIK RUHINI TALABALARDA RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.2024,2, 37-41.
3. Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li and Samadova Laylo Alisher qizi 2024. FANLAR TIZIMIDA PEDAGOGIKA FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQADORLIGI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. 41, 1 (Mar. 2024), 103–106.

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
2-son

Nashr qilingan sana: 27.02.2025.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172